

УДК 343.92

Раєвнєва Олена Валентинівна

д.е.н., професор, Харківський національний економічний університет
ім. Семена Кузнеця, Україна;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0260-4249>
e-mail: olena.raev@gmail.com

Бровко Ольга Іванівна

к.е.н., доцент, Харківський національний економічний університет
ім. Семена Кузнеця, Україна;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0136-9355>
e-mail: ol.iv.brovko@gmail.com

**ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ВЛИВУ НА КРИМІНОГЕННУ
ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ**

**STUDY OF FACTORS OF INFLUENCE ON CRIMINAL HUMAN
BEHAVIOR**

Анотація. Проведено дослідження щодо визначення факторів, які мають вплив на криміногенну поведінку людини та доведено, що особливої уваги потребують соціально-економічні чинники. За результатами компаративного аналізу сформовано первинний перелік факторів: кількість безробітних, середньомісячна заробітна плата, індекс споживчих цін, обсяг реалізованої промислової продукції, оборот роздрібною торгівлі, індекс промислової продукції, природне зменшення населення та кількість облікованих кримінальних правопорушень та доведено що найбільший вплив на криміногенну поведінку впливає середньомісячний рівень заробітної плати та валовий внутрішній продукт на душу населення. За результатами проведено дослідження запропоновано перелік напрямів, які мають позитивний вплив на криміногенну ситуацію в країні.

Ключові слова: фактори, злочинність, злочинна поведінка, криміногенна ситуація, соціально-економічні фактори.

Abstract. The article is devoted to the study of the influence of socio-economic factors on the criminogenic situation in the country. The initial list of factors influencing crime in the country is substantiated. Research has been conducted to determine the factors that affect criminogenic human behavior and proved that socio-economic factors need special attention. According to the results of the comparative analysis, the primary list of factors was formed: the number of unemployed, average monthly wages, consumer price index, volume of sold industrial products, retail turnover, industrial production index, natural population decline and the number of reported criminal offenses. As research has confirmed that socio-economic factors have an impact on the number of crimes committed, so to form effective management decisions to improve the crime situation in the country, it is proposed to analyze which socio-economic factors have the most significant impact. A multiple regression model was constructed, which allowed to determine that among the socio-economic factors the greatest influence on criminogenic behavior is exerted by the average monthly wage and gross domestic product per capita. According to the results of the study, it is proved that at present the formation of the criminogenic situation in the country is determined by a number of factors, namely, economic and social orientation. The list of measures that have a positive impact on the crime situation and the operational situation in the country is proposed: increase in wages; reduction of prices for consumer products; reduction of credit and licensing requirements; reduction of emotional arousal; neutralization of negative peer pressure; blocking sites on home computers that are not recommended for teenagers; refusal to imitate and more.

Keywords: factors, crime, criminal behavior, criminogenic situation, socio-economic factors.

Вступ. Розвиток нових форм злочинності, зумовлених формуванням та розвитком цифрового суспільства, а також сучасних методів її дослідження сприяв формування принципово нових підходів до пізнання взаємозалежностей між кількістю виявлених злочинів та факторами їх виникнення. Під факторами в сфері кримінології розуміють чинники впливу (предиктори, детермінанти),

тобто ті аспекти впливу на злочинність, що діють у різних напрямках без можливості уточнення, яким саме є цей вплив.

Злочинність, з одного боку, зумовлюється різними суспільними процесами, з іншого, сама впливає на них відповідним, переважно негативним чином. Виклики сьогодення, які становлять загрозу суспільній безпеці України змушують додатково осмислити взаємозв'язок між зазначеними явищами. Поява нових форм злочинних проявів, зокрема, таких як тероризм, екстремізм, організована озброєна злочинність, кіберзлочинність, нелегальна міграція і торгівля людьми, загострення низки негативних суспільних явищ, таких як алкоголізм, наркоманія, проституція, безробіття, інфляція, які так чи інакше впливають на розшарування населення за рівнем їх добробуту та формування криміногенної ситуації в країні, потребують створення систем моніторингу криміногенної ситуації як в окремій країні, так й в регіоні світу на підставі поглибленого аналізу факторів, що спричиняють її. Тобто, моделювання взаємовідносин між дією безлічі обставин, чинників, причин та криміногенною поведінки особи є актуальним завданням дослідження соціально-економічного рівня життя суспільства.

Дослідженням сутності криміногенної поведінки та вивченням факторів впливу на злочинність займалися багато вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких доцільно виділити: Ю. Антонян, О. Бандурка, А. Волкова, О. Джужа, С. Єфремов, В. Соболев, М. Хавронюк та інші. Однак, на сьогодні залишається не вирішеним питання щодо визначення остаточного переліку факторів впливу на криміногенну поведінку людей, які потребують додаткового дослідження та вивчення. Все це підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – дослідження переліку та ступеню впливу факторів на криміногенну поведінку людини з урахуванням характеру проявів соціально-економічних процесів.

Матеріали та методи. Методологічною та інформаційною базою дослідження та визначення ступеню впливу факторів на криміногенну поведінку є праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні інтернет джерела.

Під час проведення дослідження використовувались наступні методи:

морфологічний та компаративний аналіз – дослідження наукових матеріалів задля формування початкового переліку факторів впливу на злочинність;

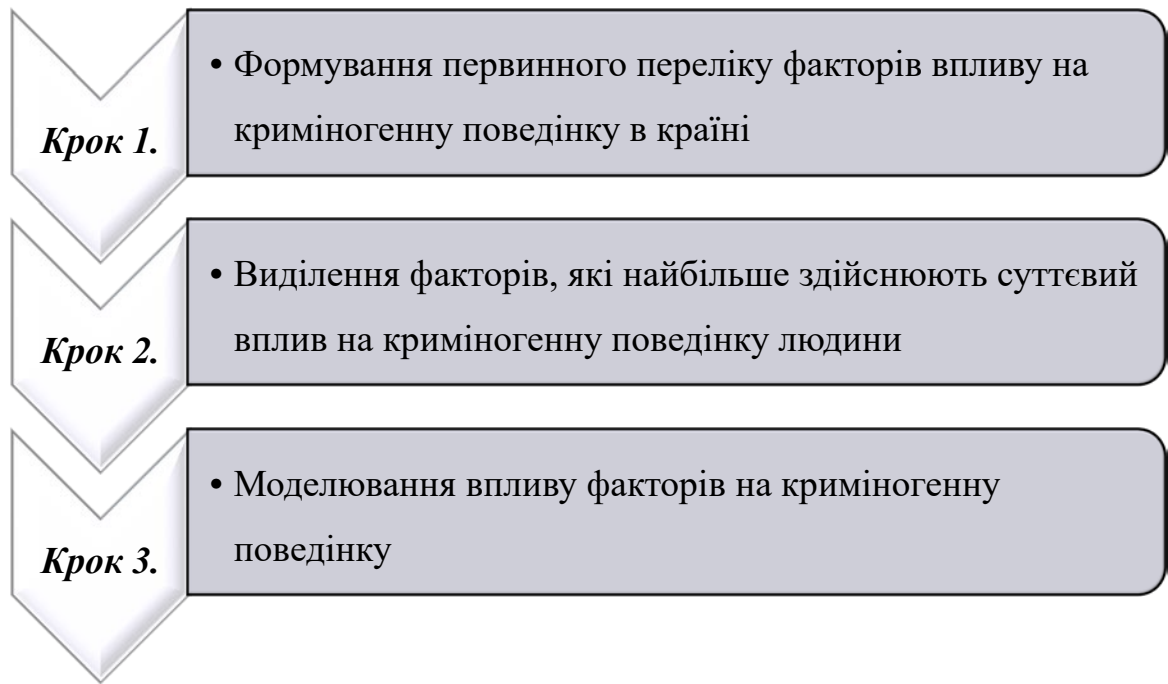
кореляційний аналіз – виявлення факторів, які мають найбільший вплив на криміногенну поведінку;

регресійний аналіз – визначення характеру впливу факторів на криміногенну поведінку людини в країні.

Результати. Аналізуючи існуючу криміногенну ситуацію в Україні, можна стверджувати, що протягом останніх років спостерігається тенденція до зменшення кількості злочинів. Визначення причин злочинності, це головна і чи не найскладніша задача з усіх існуючих в кримінологічній науці. Її важливість обумовлюється тим, що в разі розкриття причин злочинності у сучасному суспільстві з'явиться можливість розробити та здійснити ефективні державні заходи боротьби з цим негативним явищем. Однак, ця проблема й до цього часу не знайшла однозначного вирішення через наявність багатьох причин, які обумовлюють дане явище та перманентно змінюються відповідно до нових умов суспільного життя, науково-технічного прогресу в напрямку діджиталізації всіх сфер діяльності людини, геополітичних ігор. Незважаючи на різноманіття злочинів, усі вони разом утворюють єдине негативне соціальне явище, яке має бути відслідковуватися заздалегідь, що потребує створення ефективної системи моніторингу на національному, регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до цього, в роботі запропоновано алгоритм, метою якого є визначення факторів та ступеню їх впливу на криміногенну поведінку людини (рис. 1).

Розглянемо кожний крок алгоритму, представлений на рис. 1.

Крок 1. Формування переліку факторів впливу на криміногенну поведінку в країні. Аналіз літературних джерел [1-6, 8, 9] дозволив провести узагальнюючу класифікацію факторів, які мають безпосередній вплив на криміногенну поведінку та поділити їх на зовнішні та внутрішні фактори.

Рис. 1. Алгоритм моделювання впливу факторів на криміногенну поведінку людини [побудовано авторами]

До зовнішніх факторів, які мали вплив на скоєння злочину відносяться несприятливі умови морального формування особи злочинця, а до внутрішніх причин – соціально негативні погляди, інтереси, установки та орієнтації.

Однак, окрім такої класифікації багато вчених виділяють три рівні факторів:

– соціальні, економічні, політичні – носять загальний характер та не пов'язані з конкретним видом злочину, однак, вони здійснюють вплив на всі процеси, що відбуваються у суспільстві;

– територія злочину, фізичні характеристики об'єкту, тимчасові фактори (а саме, зовнішні умови злочину, які на відміну від причин мають тимчасовий характер), матеріальні умови та інше. Дані фактори носять локальний характер і пов'язані з особливостями конкретного місця та регіону;

– особистісні, безпосередньо пов'язані з особою злочинця та жертви.

Однак, саме дія макроекономічних показників означених факторів чинить всеохоплюючий та показовий вплив на різні види злочинів. Це такі, як індивідуальний вплив на формування злочинної мотивації; загальний вплив на структуру злочинності та на рівень злочинності корисливого та корисливо-

насильницького спрямування; загальний та індивідуальний вплив на характер та результати запобігання злочинності і ресоціалізацію засуджених та ін.

Особливе місце серед них займають соціально-економічні фактори впливу, щодо залежать від стану та структури злочинності, а саме, від детермінантів регіональної злочинності, що зумовлюють кількісно-якісні зміни ситуації злочинності як на регіональному, так й на національному рівнях.

Так, Бесчастний В.М. серед соціально-економічних факторів, що мають виражений зв'язок з кримінальною поведінкою населення, виділяє: нестабільність економіки, індекс споживчих цін (на продукти харчування, комунальні послуги, предмети домашнього вжитку, побутову техніку, поточне утримання житла, охорону здоров'я); зниження реальних доходів населення; зростання безробіття; зниження рівня соціального захисту малозабезпечених верств населення [2].

Гумін О.М. стверджує що найбільший вплив на криміногенну поведінку здійснює вплив такий фактор, як безробіття, тобто серед насильницьких злочинців постійно збільшується контингент осіб, що не навчаються, не займаються трудовою або іншою соціально корисною діяльністю, хоча і мають для цього об'єктивні можливості. Це впливає на формування мотиваційної сфери злочинця [5].

Білоусова О.О. акцентує, що значний вплив на зміцнення позицій кримінальних формувань у регіонах спричиняє зокрема і такий фактор як нестабільність економіки [3].

Іноземні вчені (Алвеш Л.Г., Рібейро Х.В., Ленці Е.К., Мендес Р.С) стверджують, що на криміногенну поведінку мають вплив такі фактори, як: валовий внутрішній продукт на душу населення, рівень доходів та кількість чоловічого населення у кримінально активному віці, дитяча праця, кількість населення похилого віку, кількість жіночого населення, неграмотність, погані санітарні умови проживання, рівень безробіття та інші [8,9].

Таким чином, проведений монографічний та компаративний аналіз літературних джерел дозволив дійти висновку, що від окремих соціально-економічних факторів залежить рівень криміногенної ситуації в країні. В

таблиці 1 наведено перелік соціально-економічних факторів, які мають вплив на криміногенну поведінку.

Таблиця 1 – Перелік соціально-економічних факторів впливу на криміногенну поведінку [сформовано авторами за даними б]

Рік	Кількість безробітних у віці 15-70 років, тис. осіб (X ₁)	Середньо-місячна заробітна плата, грн. (X ₂)	Індекс споживчих цін (%) (X ₃)	Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн. (X ₄)	Кількість осіб у ЗВО, тис. (X ₅)	ВВП на душу населення, тис. грн (X ₆)	Кількість зареєстрованих злочинів (Y), тис.
2011	20893	2648	104,6	4302,627	2129,8	28,8139	520,218
2012	20851,2	3041	99,8	4563,794	1954,8	30,9125	447,147
2013	1510,4	3282	100,5	4437,33	1824,9	31,9887	563,56
2014	1847,6	3480	124,9	4608,98	1723,7	35,934	529,139
2015	1654,7	4195	143,3	5716,43	1438	46,2102	565,182
2016	1678,2	5183	112,4	6877,08	1375,2	55,8535	592,604
2017	1698	7104	113,7	8467,03	1369,4	70,2243	523,911
2018	1578,6	8865	109,8	10148,85	1330	84,192	487,133
2019	1487,7	10496,82	104,1	10725,44	1322,3	94,5898	444,13
2020	1674,2	12438	105	11285,58	1266,1	100,4325	3335

Крок 2. Виділення факторів, які найбільше домінуючий вплив на криміногенну поведінку. На цьому кроці проводиться вибір показників на основі коефіцієнта парної кореляції, що характеризує тісноту зв'язку між відповідними змінними за умови, що інші також змінюють свої значення разом з ними. Коефіцієнт парної кореляції розраховується за формулою:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}} \quad (1)$$

де x_i, y_i – значення рівнів факторної і результативної ознак; $\bar{x}, \bar{y}$ – середні значення рівнів ознак.

Критеріальні межі коефіцієнта парної кореляції наведено в таблиці 2.

Тобто, чим вище значення показника, тим сильніше зв'язок між криміногенною поведінкою людини та обраними факторами, що зумовлюють її.

Таблиця 2 - Критерії вибору показників [7]

Значення коефіцієнту парної кореляції	Вид зв'язку між показниками
$r \leq 0,5$	зв'язок слабкий
$0,5 \leq r \leq 0,7$	зв'язок середній
$r > 0,7$	зв'язок сильний

В дослідженні в якості впливових обираються ті показники, значення коефіцієнту парного кореляції яких перевищує 0,7.

Результати розрахунку коефіцієнту парної кореляції представлено в табл. 3.

Таблиця 3 – Розрахунок коефіцієнту парної кореляції [розраховано авторами]

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	У
X ₁	1						
X ₂	-0,493	1					
X ₃	-0,374	-0,197	1				
X ₄	-0,505	0,983	-0,164	1			
X ₅	0,802	-0,796	-0,262	-0,838	1		
X ₆	-0,538	0,988	-0,130	0,997	-0,854	1	
У	-0,186	0,825	-0,155	0,502	-0,353	0,723	1

Аналізуючи дані представлені в табл. 3, можна зробити висновок, що найбільший тісний прямий зв'язок спостерігається між кількістю зареєстрованих злочинів та середньомісячною заробітною платою (R=0,825) та ВВП на душу населення (R=0,723).

Крок 3. Моделювання впливу факторів на криміногенну поведінку. Оскільки проведені дослідження підтвердили, що соціально-економічні фактори мають вплив на кількість скоєних злочинів, тому для формування ефективних управлінських рішень щодо покращення криміногенної ситуації в країні пропонується проаналізувати, які саме соціально-економічні фактори

здійснюють найбільш суттєвий вплив. Результати побудови моделі представлено в табл. 4.

Таблиця 4 - Результати побудови економіко-математичної моделі
[розраховано авторами]

	b*	Std. Err. of b*	b	Std. Err. of b	p-value
Intercept			1125,158	0,153150	0,045717
X ₂	4,51047	1,204673	1,157	0,003107	0,007223
X ₆	-3,93305	1,204673	-126,971	0,002362	0,013772

Таким чином, економіко-математична модель впливу соціально-економічних факторів на кількість зареєстрованих злочинів має вигляд:

$$\text{Кількість зареєстрованих злочинів} = 1125,158 + 1,157 \times X_2 - 126,971 \times X_6$$

За результатами побудови регресійної моделі коефіцієнт детермінації дорівнює $R^2=0,858$, тобто це підтверджує її адекватність та вплив незалежних факторів на залежну.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що на сьогодні формування криміногенної ситуації обумовлюється рядом чинників, в першу чергу, економічного та соціального спрямування. Стабілізація криміногенної ситуації за визначними напрямками безумовно матиме позитивний вплив на оперативну обстановку у державі. Серед таких напрямів зменшення кількості злочинів доцільно виділити:

а) мінімізація розчарованості і стресу громадян (збільшення розміру заробітної плати; зменшенням цін на продукти споживання; підвищення морального духу людей; спрощення вимог до працевлаштування, зменшення вимог до кредитування та ліцензування);

б) відвернення спорів (недопущення провокацій уболівальниками різних команд; скорочення інтервалу руху громадського транспорту, особливо у дні, коли відбуваються розважальні або спортивні заходи);

в) скорочення емоційного збудження (розширення судової практики заборони педофілам та іншим категоріям злочинців наближатись на визначену відстань до шкіл, дитячих садків; відстрочка в часі легального придбання вогнепальної зброї потенційним покупцем – для недопущення реалізації можливої сформованої мотивації на вбивство конкретної особи);

г) нейтралізація негативного тиску однолітків (запровадження практики позитивного впливу школярами і молодиками на своїх друзів з метою недопущення ними водіння у п'яному стані, вживання наркотиків і алкоголю; навчання психологами і педагогами батьків правильному спілкуванню з власними дітьми і недопущення з боку останніх адиктивних і протиправних форм поведінки);

д) відмова від наслідування (швидке усунення наслідків вандалізму зменшує ймовірність його повторності; обмеження батьками доступу до перегляду їх дітьми фільмів із сценами насильства, жорстокості або кінострічок еротичного змісту; блокування на домашніх комп'ютерах сайтів, що не рекомендуються для перегляду підлітками; завантаження спеціалізованих програм і додатків на смартфон дитини з метою моніторингу переглянутих нею сайтів в Інтернеті тощо).

Список використаних джерел

1. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015.–515 с.

2. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Кривий Ріг, 2018. 396 с

3. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. – 227 с.

4. Голіна В.В. , Колодяжний М.Г., Шрамко С.С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. – С. 195.

5. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. – 628 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Эконометрика: учебник для студентов вузов / И. И. Елисеева, С. В. Курьшева, Ю. В. Лемешко и др.; под ред. И. И. Елисеевой. М.: Проспект, 2010. 288 с
8. Alves L. G., Ribeiro H. V., Lenzi E. K., Mendes R. S. Distance to the scaling law: a useful approach for unveiling relationships between crime and urban metrics. PLoS One. 2013– 8(8): p. 1–8.
9. Hojman D. E. Inequality, unemployment and crime in Latin American cities. Crime, Law and Social Change. 2004– 41(1): p. 33–51.

References

1. Babenko A. M. Regional crime in Ukraine: patterns, determination and prevention: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.08. Zaporizhzhia, 2015.–515 p. (in Ukrainian)
2. Beschastnyi V. M. Theory and practice of criminological support of crime prevention in Ukraine: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.08. Kryvyi Rih, 2018. 396 p. (in Ukrainian)
3. Bilousova O. O. Criminological model of combating crime in Ukraine: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv, 2012. – 227 p. (in Ukrainian)
4. Holina V.V., Kolodiaznyi M.H., Shramko S.S. ta in. Publicity in crime prevention and counteraction: domestic and international experience: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2017. – P. 195. (in Ukrainian)
5. Humin O. M. Criminal violent behavior of a person: theoretical and applied aspects: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.08. Lviv, 2010. – 628 p. (in Ukrainian)
6. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
7. Econometrics: a textbook for university students / I.I. Eliseyeva, S.V. Kuryшева. Yu. V. Lemeshko i dr.; pod red. I. I. Eliseyevoy. M.: Prospekt. 2010. 288 p. (in Russian)

8. Alves L. G., Ribeiro H. V., Lenzi E. K., Mendes R. S. Distance to the scaling law: a useful approach for unveiling relationships between crime and urban metrics. *PLoS One*. 2013– 8(8): p. 1–8.

9. Hojman D. E. Inequality, unemployment and crime in Latin American cities. *Crime, Law and Social Change*. 2004– 41(1): p. 33–51.